

НАЧАЛО НА БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ.

НАЦИОНАЛНООСВОБОДИТЕЛНАТА ИДЕОЛОГИЯ - ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ И

Възраждането е относително кратък, но изключително динамичен период от историческото развитие на българския народ. Той започва в началото на XVIII в. и продължава до края на XIX век. Възраждането представлява сложен процес на разложение на феодалните отношения и разпространението на буржоазните идеи. Промените, които се извършват са израз на обективно възникналия конфликт между старите обществено-икономически отношения и потребностите за нов живот. То е съвкупност от явления в икономическия, социалния, идейния, в политическия и културен живот. В българските земи възрожденския процес протича при господството на чужда политическа власт, поради което зреещата в недра на феодализма българска буржоазнодемократична революция е едновременно и освободителна.

Българското възраждане започва сравнително по-късно, когато в някои европейски страни епохата на Ренесанса постепенно отстъпва място на Просвещението. То условно се разделя на три периода:

Първият период обхваща края на XVII в. до 20-те години на XIX в. Характеризира се с ускорено разложение на турската стопанска и военнополитическа система, с превръщането на Турция от велика сила във второстепенна държава. Разширяват се стоково-паричните и се зараждат раннокапиталистически отношения в турската и българската икономика. Появяват се нови обществени сили, преди всичко националната буржоазия. Ражда се националната идеология. Започва културно-духовното съзряване на българското общество. Българите участват в освободителното движение на другите балкански народи и правят първи, макар и несамостоятелни опити за военно разрешаване на българския въпрос.

Вторият период съвпада с реформите в Турция - 20-те години на XIX в. /условно/ до Кримската война - 1856г. Възрожденските процеси се задълбочават и в някои отношения достигат до пълна зрелост. Утвърждават се буржоазните стопански отношения, оформя се българската буржоазия. Започват две могъщи национални движения - за новобългарска просвета и църковна независимост. Осъществява се процесът на формиране на българската нация. Появяват се първите опити за самостоятелно решаване на българския въпрос с военни средства.

Третият период започва след Кримската война и завършва с Освобождението през 1878г. за земите на Княжество България до 1885г. за Източна Румелия, а в Македония и Одринско

освободителното движение продължава до Първата световна война, дори до 40 - те години на ХХ в. Характеризира се със зрелост на възрожденските процеси, със сливане на трите основни потока на българското възраждане: борба за новобългарска просвета, за самостоятелна църква и за национално освобождение. Условието на пълно разложение на Турция и на остри международни конфликти, предизвикани от Източния въпрос, дават възможност за проява на могъщо национално движение. Завършва процеса на духовно обособяване на българската нация и през 1870г. тя получава международно признание.

По своето съдържание на преход към капиталистически обществено-икономически отношения, Българското възраждане е сходно с Европейското, но се различава по размаха на националноосвободителната борба. Елементите на новите обществено-икономически отношения се появяват още през първата половина на ХVIII в. Но това време кризата /започнала още в края на ХVI в./ в Османската империя се задълбочава. Европейските капиталистически държави, заети със своите вътрешни проблеми и с уредбата на колониалните владения, започват да се интересуват от Ориента вече не като бойно поле, а като сфера на търговско и стопанско влияние. В този период Англия, Франция и Холандия, получавайки първи капитулации в Турция, засилват икономическото си проникване. Така през ХVIII в. империята е въвлечена в европейската търговия. Редица западни фирми проникват в балканските провинции, в това число и в българските земи.

Липсата на победоносни войни, развитието на международната и вътрешна търговия и разпространението на стоково-паричните отношения в икономиката на империята, окончателно унищожават ленно-спахийската система. През първите две десетилетия на ХVIII в. спахията започва да изчезва като икономическа категория, което довежда до изява на нови видове собственици. Укрепват положението си притежателите на едра поземлена и друга собственост - чифликчи, предприемачи, едри търговци и лихвари, арендатори на свободни ленове, откупвачи на данъци. При това обстоятелство конфликтът между новите сили и старата аристокрация, към средата на ХVIII в., се изостря, прераствайки във въоръжени борби. Към средата на ХVIII век Турция престава да бъде стабилна военна формация и здраво централизирана държава. Тя се оказва в условията на дълбоки сътресения от стопански, социален и политически характер.

През ХVIII и началото на ХIX век българските земи преживяват процес на важни стопански промени. Ленно-спахийската система рухва. Спахиите започват да се отклоняват от задълженията си към султана и се стремят към частна собственост на земята- сигурен източник на доходи и търговски стоки. Върху поробените земи новите собственици създават големи земеделски стопанства наречени чифлици. Успоредно със създаването на чифлиците се разширяват частнособственическите права върху земята.

В новите условия положението на селяните значително се променя. Оформят се нови категории селяни - чифлишки и господарски, които загубват напълно или частично владелчески права върху земята.

При процеса на създаване на едри стопанства в българските земи не се наблюдава обезземляване на селячеството. Напротив, през XVIII в., огромна част от българските селяни успяват да запазят, а някои дори да увеличат своите земи. Проникването на стоково-паричните отношения в селското стопанство води до увеличаване на данъците. В периода на изчезването на военно-ленната система се променя статутът на селяните. Те постепенно се освобождават от местните господари и започват да участват, макар и ограничено, в покупко-продажбата на земята. Това води до процес на деферация в стопанско и социално отношение в българското село. Съдейства за оформяне на комбинирани земеделски и търговски стопанства, основа на бъдещите капиталистически отношения. Притежателите на тези стопанства постепенно започват да играят посредническа роля между селячеството и властта. Стопанските промени дават тласък на развитието на земеделското производство. Бързо се развива и обособява като самостоятелен отрасъл търговското животновъдство.

Новите стопански въведения съдействат за диференцията между селото и града. През XVIII в. занаятчийското производство започва да се развива твърде интензивно. Усъвършенстват се старите занаяти, появяват се нови зидове занаяти и ръчни производства, процъфтяват еснафите. В градското стопанство се чувства бърз подем. Българските занаяти започват да произвеждат не само необходимото за населението и държавата, но и за износ.

Развитието на занаятите довежда до съживяване на еснафските организации, до обособяване на отделни промишлени райони. Вътрешната автономия на еснафите позволява най-активната им намеса в градовете, налагането им като първостепенна стопанска сила в градския живот. Този процес се ускорява през втората половина на XVIII в. и началото на XIX в., когато се извършват внушителни демографски миграционни движения, свързани с процеса на побългаряване на градовете. Много от старите градски центрове се възраждат. Това предизвиква дълбоки икономически, политически и културни изменения, даващи насоката на българското развитие.

Постепенно в оборота на европейската капиталистическа търговия са въвлечени и българските земи. Външната търговия съдейства за оформянето на външнотърговската мрежа. Успоредно с нейното обособяване, българските търговци излизат на големия имперски пазар и на европейските тържища. По същото време в Цариград, Влашко, Австрия, Унгария, Трансилвания, Русия и Бесарабия се създават първите поселения на българските търговци, регистрират се първите самостоятелни български търговски къщи и фирми.

Към края на XVIII и началото на XIX в. България се превръща в интензивна търговска област, осъществяваща близо 1/5 от търговския оборот на империята. Това съдейства за израстването на първите градски търговски центрове.

Стопанското развитие на българските земи през XVIII век и началото на XIX в. коригира социалната структура. До началото на XVIII в. българското общество представлява почти еднородна в социално отношение раетска маса, състояща се изключително от селяни,

примесени с известен брой търговски посредници и една незабележимо тънка прослойка от манастирска интелигенция.

През XVIII в. в България започва изграждане на буржоазна социална структура. Извършва се диференциация сред селското население. Наред с едрите земеделци и чифликчии, се появява слой от заможни български селяни, собственици на големи поземлени участъци и на дребни допълнителни предприятия. Основната маса в селото остават така наречените раетски или свободни селяни - притежатели на различни по размер поземлени участъци. С появата на чифликчийството се появяват нови прослойки селяни, произлизащи главно из средата на малоимотните или безимотните селяни, които поемат и обработват чифлишка земя. Според начина на наемане те се наричат изполичари и кесимиджии. Лишените от достатъчно земя селяни се превръщат в постоянни или временни наемници в селското стопанство - ратаи, аргати, слуги. Друга част селяни премива в градовете.

Началото на Възраждането отбелязва дълбоки промени и в социалната структура на българския град. Най-масовата социална група е занаятчийско-промишленото съсловие. То се състои от майстори с неравностойни по обем капитали и различен брой работници, калфи и чираци. В началото на XIX век от занаятчиите израстват промишленици, издигат се търговски посредници между еснафите и пазара.

Едрата буржоазия през XVIII в. се състои от търговци, посредници между Европа и Турция и собственици на манифактури. През началния период на Възраждането, наред с едрите търговци, се оформя съсловието на дребните и средни посредници - собственици на безистени, бакалии, магазинери, превозвачи на стоки и др.

В градовете живеят и малък брой наемници в манифактурите и занаятчийските работилници. Оформят се няколко прослойки от нови богаташи с неопределен социален профил - лихвари, откупвачи на данъци, които предварително заплашат на държавата стойността на данъците на даден район и после я прехвърлят върху населението.

Сред българското общество в началото на Възраждането се наблюдават междинни социални типове. Това са жителите на градовете, които продължават да се занимават със земеделие; занаятчиите, занимаващи се със земеделие или дребна търговия, селяните - занаятчии.

Основната маса на българското общество е дребната градска и селска буржоазия, която превръща България в страна на дребни собственици.

През XVIII век в социално отношение България навлиза в буржоазната епоха с всички последици за нейния обществен, културен и духовен живот. Най-напред те се проявяват в постепенно съживяващото се национално чувство. Заедно с това пробуждане се засилват

интересите към онези сили, които могат да бъдат български съюзници. Утвърждава се идеята за общославянско единство. Възражда се идеята за възстановяване на българската държавност.

Със зараждането на националното самочувствие се ражда и българското националноосвободително движение. Главната му задача унищожаването на турското феодално господство. През втората половина на XVIII в. и първата половина на XIX в. то се изразява в борба за българска национална просвета, в борба срещу културно-националния гнет на гръцката патриаршия. В този период възниква и българската националноосвободителна идеология. Неин създател е Паисий Хилендарски.

Той е роден през 1722г. в Самоковска епархия - Банско. В 1745г. той заминава при своя брат Лаврентий, игумен в Хилендарския манастир в Света гора, където става монах. Тук той попада в нова обществена и културна среда. През XVIII век Атонските манастири са средище на духовния живот на балканските християнски провинции. В тях работят монашески братства, между които и българи - граматичи и подвързвачи, съчинители на летописи. Манастирите са посещавани от учени, писатели, пътешественици и историци. Така постепенно започват да проникват идеите на европейската култура и образованост.

Паисий започва събирането на сведения за миналото на своя народ. Две години прекарва в библиотеките на Атон, обикаля други български манастири, където изучава царски грамоти от Средновековието, жития, поменици, преписки, стари църковно-служебни книги. Запознава се с някои славянски /руски/ книги. Изучава "Деяния църковни и граждански" от Цезар Бароний, чете "Книга историография" от абат Мавро Орбини. От нея той черпи не само сведения от българите и сърбите, но и заимства голямата идея за общославянското единство. Трудът на Орбини е основният източник на сведения и идеи на Паисиевия труд. След завръщането си от Австрия, Паисий се премества в Зографския манастир, където през 1762г. завършва "История славянобългарска". През 1765г. посещава Котел, среща се с местния свещеник Стойко Владиславов, който прави първия препис на историята. След котелското гостуване, животът на Паисий не е известен. Има данни, че той умира през 1773г. в Станимака /Асеновград/.

"История славянобългарска" представлява сбито и ярко изложение на историческото минало на България. Подобно на своите ренесансови предходници, Паисий обръща погледа си към вековете, за да търси идеали, упование, надежда. Разказва за храбрите българи, за именитите царе, на които се подчиняват много народи и земи, за българската църква и светци, за славната българска патриаршия в Търново. Паисий интерпретира миналото в силно националистичен и романтичен дух. От анализа на миналото извежда своите назидателни заключения, подчинени на определени исторически цели. Той се стреми да пробуди националното чувство, мисълта за принадлежност към българския народ. В подчинение на тази цел, Паисий атакува тези, които се срамуват от своя род и се увличат по чужд език. Като припомня великото царско минало, той заклеява отцегугателите, които се гърчят и се срамуват да се нарекат българи.

С тези разсъждения Паисий логически чертае политическата програма на новата епоха, базираща се главно на националната идея, изразена в стремежа да се запази българската народност в условията на чуждо владичество и да се осигури условия за бъдещото ѝ развитие. Мирогледът на първия будител е смесица от ренесансови мотиви, просвещенски настроения и политически национални интереси.

В политическо отношение Паисий акцентува главно на националното обособяване на базата на език, писменост, култура и исторически традиции. В това отношение се отразява идеалът на Просвещението.

Паисий мотивира и защитава идеята за духовно обособяване на българите, чрез отхвърляне на църковното и културно влияние на гърците и чрез възстановяване на българската духовна йерархия. Той излага идеята за българската държавност - историческо право на българите. Паисий подобно на писателите на своето време, продължава да залага на победата на християнските сили срещу Турция, да вярва в Европа и преди всичко на Русия.

Без да създава нова идеологическа система, Паисий успява да преработи, чрез патриотичния си дух идеите на новото време, да ги превърне в пътеводител на нацията. В този смисъл неговата идеология и мироглед имат буржоазен характер. Те отразяват потребностите на общественото развитие. В ранните зори на Българското възраждане, когато социалната диференциация е недостатъчна, когато българите изпитват социалната и верска нетърпимост на завоевателя, когато националното чувство, макар и зараждащо се доминира над всичко друго, Паисиевият национализъм отговаря на интересите на цялото общество. В такъв смисъл буржоазната идеология на Атонския монах става национална идеология в начеващата борба за духовно и политическо освобождение. Това обяснява и широкия отзвук на Паисиевите идеи и влиянието им върху възрожденския процес. "История славянобългарска" се преписва по църкви и манастири. Открити са 40 преписа и около 20 поправки на историята.

Паисий намира много последователи. Сред тях са: анонимния Зографец, автор на "Зографската история", писана по времето на "История славянобългарска"; йеромонах Спиридон Габровски, който съчинява четвъртата за XVIII в. българска история; Димитър Поиски, който пише ода за Софроний, Йеротей, който създава в началото на XIX в. ръкописен сборник.

Централно място в доразвиване на Паисиевия труд има най-талантливият български писател от втората половина на XVIII в.- Стойко Владиславов /1739-1813 г./ от Котел. В нашата история той е известен под името Софроний Врачански. През 1762г. по настояване на котленските първенци е ръкоположен за свещеник в Котел. Към средата на 70-те години заминава за Атон. Особено значение за Софроний има срещата му с Паисий през 1765г., когато преписва неговата история. Под влияние на нейните идеи, Софроний се обрича на просветата. Две години учителства в Котел, като подготвя свещеници и учители.

За просветно-патриотична дейност той е подгонен от турци и гърци, като е принуден да бяга в Карнобат, а после в Карабунар. След две години се озовава в с. Арбанаси, близо до Търново.

През 1794г. Софроний е ръкоположен за епископ на Врачанската епархия. Във Враца, въпреки кърджалийските размирици, продължава проповядването на роден език. Скоро отива във Видин, а по-късно поради смутните времена, заминава за Влашко, където остава до края на живота си. Там той се отдава на книжовна дейност. В 1806г. напечатва неделни и празнични поучения в сборника "Неделник". Това е първата българска печатна книга, съдържаща преводи и преработки от гръцки език. В началото на XIX в., между 1803-1805г. Софроний пише своята автобиография "Житие и страдание грешного Софрония". Житието разкрива българския живот през втората половина на XVIII в., дава ценни сведения за социалните и политически отношения, за културното развитие, бита и духовния облик на българите от тази епоха. Съдържа интересни данни за размириците, за историята на Турция, за отношенията на България с Гърция и Турция. Софроний проповядва идеите на европейското Просвещение и мечтае за реформиране на обществените порядки, за унищожаване на невежеството. По дух и език "Житието" е модерна светска книга, пропита с просвещенски идеи.

Под влияние на хуманистичните идеи на епохата, Софроний превежда от гръцки език дидактическото произведение "Театрон политилон" - "Гражданское позорище", "Езопови басни" и др. Така, чрез многообразната си дейност на книжовник, духовник и проповедник, на просветител и патриот, Софроний Врачански се налага като най-ярка фигура на Българското Възраждане от края на XVIII в. и началото на XIX век.

Софроний Врачански играе голяма роля в утвърждаването на националноосвободителната идеология, не само чрез книжовната си дейност, но и като взима участие в политическите движения. По време на руско-турската война от 1806-1812г. той се изявява като добър дипломат и политик. През 1804г. българските първенци от Северозападна България изпращат Иван Замбин и Атанас Некович в Русия. Това е и първата българска дипломатическа мисия, която предава в Петербург послание от Софроний. Той за първи път си позволява да изпрати пратеничество от името на целия български народ и от свое име да предложи присъединяването на българите към руската империя.

След започването на войната Софроний организира емиграцията за съединение с руските войски. По това време той оформя политическите си идеи в "Молба" до руското командване. В нея са изложени целите на тези отношения и икономическите искания на българската буржоазия. През 1812г. Софроний отправя "Възвание към българския народ", като го подканва да не служи на завоевателя, а да окаже подкрепа на руската армия. В резултат на неговата дейност и на българите на руска служба, във Влашко се създават български отряди, оформени през 1811г. в "Българска земска войска". В хода на войната, Софроний участва в нея като преводач на руските войски.

Книжовната и политическата дейност на Софроний Врачански активизира не само българите в страната, но и емиграцията през 20-те години на XIX в. което свидетелства за по-високо стъпало в националноосвободителната борба.

Периодът на Ранното възраждане в България оказва изключително влияние върху народното самосъзнание у българите. В този исторически момент се появява Паисий с неговата "История славянобългарска". Той е създателят на националноосвободителната идеология, защото в труда му са засегнати трите големи национални въпроса - борба за българска просвета, църква и политически суверенитет на България. Тези идеи, подхванати и доразвити от Софроний Врачански, стоят в основата на национално–освободителната борба на българския народ!